

Dymitr Sozyko

Użytkowanie terenów cmentarzy miejskich - referendum w Wiedniu

Ochrona Zabytków 33/3 (130), 264-265

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sympozjum odbyło się w dniach 22—24 października 1979 r. w siedzibie Fundacji Cini na wyspie Św. Jerzego. Zorganizowane zostało przez Uniwersytet Wenecki, Centrum Studiów i Badań, Laboratorium Badań Dynamiki Wielkich Mas i przez Weneckie Biuro UNESCO przy współpracy wielu międzynarodowych, zagranicznych i włoskich instytucji naukowych i konserwatorskich.

Przygotowano i wygłoszono 36 referatów. Ponad połowa z nich poświęcona była zjawiskom przyspieszanego wietrzenia cegły, spowodowanego obecnością soli rozpuszczalnych, a zwłaszcza chlorku sodowego. Zjawisko to w referatach traktowane było na ogół objawowo: rozważano raczej skutki niż przyczyny niszczenia; stosowano przeważnie fizyczne metody badawcze, przede wszystkim pomiary wytrzymałości i mikroskopię. Najwięcej natomiast nowych informacji wyjaśniających mechanizm wietrzenia cegły uzyskano w badaniach za pomocą rastrowego mikroskopu elektronowego oraz analizy chemicznej. Czynnikiem decydującym o szybkości wietrzenia cegły jest hydroliza szklawa, będącego spoiwem ceramicznego spieku cegły. Przedmiotem szczegółowych badań i dokumentowania była charakterystyka kłia matologiczna Wenecji, zanieczyszczenia powietrza i wody, zmiany poziomu wód, wibracji gruntu i falowania wódopadów atmosferycznych, wiatrów, zmian temperatury, ruchów sejsmicznych i ich wpływu na niszczenie zabytków. Zrefero-

wano również wyniki badań nad charakterystyką, technologią i miejscami wytwarzania cegły używanej w budownictwie w Wenecji. Rozpatrzono możliwości datowania i identyfikacji miejsc pochodzenia cegły.

Kilka referatów poświęcono ocenie i określeniu warunków skuteczności poszczególnych metod konserwacji, przy użyciu różnych preparatów chemicznych, zarówno organicznych, jak i nieorganicznych. Do hydrofobizacji i impregnacji wgłębnej cegły najbardziej polecane są obecnie produkowane na skalę przemysłową i sprzedawane pod różnymi nazwami handlowymi preparaty oparte na żywicach silikonowych, modyfikowanych estrami kwasu krzemowego, żywicami akrylowymi i poliwęglanowymi. Nowe wersje preparatów odznaczają się zwiększoną adhezją, odpornością na działanie światła i starzeniem pod wpływem wilgoci i temperatury.

W metodyce impregnacji wgłębnej osiągnięto dalsze postępy. Przeprowadza się już impregnacje wgłębne partii murów *in situ* za pomocą wysoko wydajnych tłokowych pomp próżniowych, po uszczelnieniu impregnowanego fragmentu przy użyciu odpowiedniej folii plastikowej. Substancją impregnującą jest zazwyczaj roztwór częściowo spolimeryzowanej żywicy silikonowej w mieszaninie rozpuszczalników organicznych.

Kilka referatów poświęcono metodom zabezpieczania murów ceglanych przed za-

wilgoceniem. Najbardziej wyeksponowano różne systemy elektroosmozy aktywnej i pasywnej z modyfikacjami mającymi na celu eliminację polaryzacji elektrod i ich korozji. W Wenecji prowadzone są obecnie liczne prace konserwatorskie przez różne instytucje międzynarodowe, zagraniczne i włoskie, m.in. w Pałacu Dożów (sala Wielkiej Rady), kościołach Św. Marka, S. Giovanni e Paolo, S. Maria Assunta na Torcello, klasztorach Św. Zachariasza i del Buora, pomniku Coleoniego, Muzeum Szklą na Murano. Większość zabytków weneckich wpisanych na listę obiektów wymagających konserwacji w trybie pilnym znalazła już mecenasów. Zostały w nich podjęte prace zabezpieczające i konserwatorskie. Pozostało jeszcze kilkadziesiąt oczekujących na użytkowników, którzy podjęliby jak najprędzej prace rewaloryzacyjne. Należą do nich m.in. Fort Św. Andrzeja, Dogana da Mar, Casino Mocenigo, Palazzo Gritti, Palazzo Grimani, Palazzo Contarini del Bovolo.

Klimat dla spraw konserwacji zabytków weneckich bardzo się ostatnio poprawił. Powstały liczne fundacje włoskie i zagraniczne, zaangażowały się żywo kompetentne organizacje i instytucje międzynarodowe i włoskie. Przejawia dużą aktywność UNESCO przez swoje Biuro w Wenecji. Odczuwa się niemal na każdym kroku jej inspirującą, koordynującą i organizatorską działalność.

Janusz Lehmann

HISTORIA NA PLACU BUDOWY — WYSTAWA KONSERWATORSKA W GDAŃSKU

W dniu 8 lutego 1980 r. otwarto w sali SARP w Gdańsku wystawę poświęconą pracom badawczo-konserwatorskim, prowadzonym na obszarze elektrowni „Żarnowiec”, budowanej nad jeziorem o tejże nazwie. Uprzedzając prace budowlane, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Uniwersytet Gdański, PP Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Warszawie, a obecnie Oddział w Gdańsku, prowadziły od roku 1972 badania archeologiczne i etnograficzno-historyczne, mające na celu rozpoznanie naukowe i konserwatorskie całego obszaru. Badania te doprowadziły do odkrycia i zinwentaryzowania 147 stanowisk archeologicznych oraz rozpoznania i częściowego zinwentaryzowania zabytkowej architektury drewnianej wsi, która ulec miała destrukcji w trakcie realizacji budowy elektrowni.

Patronat Dyrekcji Elektrowni Wodnej

„Żarnowiec” nad pracami badawczo-konserwatorskimi datuje się od momentu jej powołania i stanowić może pozytywny przykład światłego stosunku przedstawicieli środowiska technicznego do kwestii ochrony zabytków. Nie ogranicza się on jedynie do czynności inwestorskich, tj. zagwarantowania niezbędnych kwot, lecz polega na wydatnej pomocy w każdej niemal dziedzinie (np. udostępnianie ciężkiego sprzętu), ponadto podejmowaniu i wysuwaniu inicjatyw, jak np. wykupienie najstarszej zagrody kaszubskiej we wsi Nadole — miejsca przyszłego skansenu i stacji muzealnej, oraz osiemnastowiecznej chaty rybackiej, która znajdzie w nim miejsce. Badania archeologiczno-konserwatorskie dały w efekcie rozpoznanie osadnictwa od neolitu po późne średniowiecze, szczególnie wyniki prac Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PKZ w Gdańsku uwieńczone zostały pomyślnymi odkryciami, m.in. popielnicy domkowej. Prezentowane

na wystawie rezultaty badań Gdańskiego Muzeum Archeologicznego w Gniewie pozwoliły na uzyskanie danych do opracowań urbanistyczno-historycznych oraz wytycznych konserwatorskich.

Tło dla przedstawionych fotogramów, reprezentujących wysoki poziom dokumentacyjny a często i artystyczny, oraz pokazanych zabytków archeologicznych stanowiły zdjęcia z terenu budowy oraz gotowych już urządzeń elektrowni żarnowieckiej, informujące o skali tego zamierzenia. Współorganizatorami wystawy, nad którą patronat objął Komitet Wojewódzki PZPR, były: Elektrownia Wodna „Żarnowiec”, Zespół Elektrociepłowni „Wybrzeże”, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Muzeum Archeologiczne i Muzeum Narodowe w Gdańsku, Oddział Gdański PP PKZ oraz Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie.

Jan Gromnicki

UŻYTKOWANIE TERENÓW CMENTARZY MIEJSKICH — REFERENDUM W WIEDNIU

W dniach 16—18 marca 1980 r. odbyło się w Wiedniu referendum, mające na celu uzyskanie opinii ludności na temat paru istotnych i aktualnych zagadnień tego miasta, m.in. na temat form użytkowania terenów 16 niewielkich i peryferyjnych cmentarzy.

W 1950 r. opracowano we właściwym wydziale magistratu (Die Magistratsabteilung 43 — Städtische Friedhöfe) ogólny perspektywiczny plan koncepcyjny. Założeniem planu było zreformowanie gospodarki istniejącymi terenami, racjonalizacja zarządu i nadzoru oraz nieodzowność osiągnięcia

oszczędności finansowych. Uzyskanie ich przewidywano poprzez zamknięcie małych cmentarzy. Były one w przeszłości cmentarzami gminnymi niewielkich miejscowości przyłączonych z czasem do Wiednia, obecnie są prawie całkowicie zapełnione i nie ma możliwości ich rozwoju przestrzen-

nego, a co najważniejsze — dalsze ich utrzymywanie jest bardzo kosztowne wobec konieczności ciągłego przeprowadzania prac konserwacyjnych. Za likwidacją tych cmentarzy przemawiał również fakt, że pozostałe cmentarze miejskie mogą w przyszłości całkowicie zaspokajać przewidywane potrzeby.

Decyzja zamknięcia 10 cmentarzy zapadła w dniu 6 czerwca 1953 r. na posiedzeniu Rady Gminy Wiedeńskiej (Der Wiener Gemeinderat). Postanowienie z dnia 15 lutego 1957 r. stwierdzało następnie, że grzebanie zmarłych powinno być możliwe, z zastrzeżeniem prawnego użytkowania grobów do dnia 31 grudnia 1970 r.

Kejelną uchwałę podjętą w dniu 25 czerwca 1965 r. rozszerzyła liczbę zamkniętych obiektów do 16, postanawiając utrzymanie w przyszłości jedynie pozostałych 30 cmentarzy. Decyzja władz miejskich wyznaczała ostateczny termin zamknięcia 16 cmentarzy na dzień 31 grudnia 1975 r. oraz rozpoczęcie ich likwidacji po dniu 31 grudnia 1985 r.

Postanowienia powyższe wywołały w pewnych grupach mieszkańców poważne zaniepokojenie. Wyraziło się ono między innymi zbieraniem podpisów pod wspólną petycją, postulującą uchylenie ważności decyzji zamknięcia 12 obiektów. W związku z tym Rady Gminne (Die Gemeinde-räte) zgłosiły w dniu 5 lipca 1973 r. oficjalny wniosek o rewizję terminów likwidacji wszystkich 16 cmentarzy oraz ewentualne przedłużenie wyznaczonych terminów.

Rada Gminy Wiedeńskiej w dniu 30 maja 1975 r. zdecydowała przedłużenie obu terminów o 10 lat. Przewidziano zatem:

ostateczny termin chowania zmarłych — do dnia 31 grudnia 1985 r. oraz termin rozpoczęcia likwidacji cmentarzy — po dniu 31 grudnia 1995 r.

W trakcie referendum zaproponowano wiedeńczykom do wyboru dwa sposoby przyszłościowego użytkowania tych terenów. Sposoby te były zawarte w kartach wyborczych. Pierwszy przewidywał przekształcenie cmentarzy po 1995 r. w parki miejskie, drugi — pozostawienie ich w postaci niezmienionej, nawet w wypadku utrzymania ważności zakazu grzebania na nich zmarłych. Za wariantem pierwszym przemawiały, poza przytoczonymi już argumentami, również i przykłady historyczne, a m.in. fakt likwidacji cmentarzy obok katedry Św. Stefana i wielu kościołów miejskich. Przypomniano też decyzję cesarza Józefa II z 1783 r. przeniesienia cmentarzy wiedeńskich poza linię wałów, pokrywającą się mniej więcej z dzisiejszą linią „Gürtla”. Podobnie zresztą postąpiono także w latach 1923, 1925, 1926 oraz 1927, likwidując całkowicie lub częściowo 8 cmentarzy miejskich. Za wariantem drugim przemawiało przeświadczenie, że „śmierć, a więc i cmentarze są częścią ludzkiej egzystencji”, oraz że „cmentarze są kamiennymi świadkami historii”. Wyrazem tak właśnie rozumianej roli tych obiektów jest np. słynny cmentarz Św. Sebastiana, zachowany w centrum Salzburga.

W trakcie referendum 63,2% głosujących wypowiedziało się przeciw przekształcaniu cmentarzy w parki miejskie i za utrzymaniem ich w przyszłości w postaci zamkniętych obiektów dla grzebania zmarłych.

Ocena wyników referendum jest bardzo trudna. Wiadomo bowiem przecież, że prawidłowy rozwój nowoczesnego miasta kieruje się swoimi własnymi prawami, nakazującymi często nieodzowność rozlicznych poświęceń i konieczność drastycznych form postępowania. Dlatego też wyniki wiedeńskiego referendum można by uznać za czynnik hamujący w trwającym nieustannie procesie naturalnego, perspektywicznego rozrastania się i przeobrażania organizmu miejskiego. Wyniki te ukazują nam jednakże również znamienne stanowisko nowoczesnego społeczeństwa, nasyconego już dostatecznie asfaltem, samochodową blachą i racjonalistycznym funkcjonalizmem użytkowania przestrzeni. Zaczyna ono coraz bardziej odczuwać głód wartości nie tylko materialnych i potrzebę uszanowania przeszłości nie tylko w postaci oficjalnie eksponowanych i opatrzonych urzędowym stemplem zabytków. Zabytkiem może być bowiem również coś, co stworzono zaledwie wczoraj, jeśli jest szczerym dokumentem epoki.

Sumując, należy podkreślić, że wiedeńskie referendum zasługuje na uwagę z paru powodów, a mianowicie:

— ukazało wyraźny przełom w mentalności przeciętnego nowoczesnego człowieka oraz budzącą się dążność do okazywania szacunku dla nawet najnowszej przeszłości; — wskazało na narastającą potrzebę rewizji dotychczasowego pojęcia „zabytek” oraz oficjalnej oceny i klasyfikacji dokumentów minionego czasu; — stworzyło ważny i wielokierunkowy precedens dla przyszłości.

Dymitr Sozyko

OCHRONA ZABYTKOWYCH CMENTARZY W POLSCE — ZJAZD KONSERWATORSKI W HALINIE K. WYSZKOWA

W dniach 15—17 kwietnia 1980 r. odbył się w ośrodku szkoleniowym Stowarzyszenia PAX w Halinie zjazd konserwatorski poświęcony ochronie zabytkowych cmentarzy w Polsce, zorganizowany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki wspólnie ze Stowarzyszeniem PAX. W spotkaniu wzięli udział wiceminister kultury i sztuki prof. dr Wiktor Zin oraz przedstawiciele Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska, Urzędu do Spraw Wyznań, Ministerstwa Obrony Narodowej, Kurii Metropolitalnej Warszawskiej Kościoła Rzymskokatolickiego, Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, Konsystorza Kościoła Ewangelicko-anglikańskiego, Związku Religijnego Wyznania Mojżeszowego, placówek naukowych, m.in. Politechniki Krakowskiej, Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, Uniwersytetu Warszawskiego i Śląskiego, Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Instytutu Kształtowania Środowiska, Instytutu Mechaniki Precyzyjnej, Pracowni Konserwacji Zabytków, Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Związku Polskich Artystów Plastyków, Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Kra-

joznawczego, towarzystw regionalnych, Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami, wojewódzkich urzędów konserwatorskich z 37 województw, Ośrodka Dokumentacji Zabytków oraz działaczy Stowarzyszenia PAX. Wygłoszone zostały następujące referaty:

W. Zin, *Potrzeby ochrony zespołów cmentarnych*;

T. Swat, *Rola cmentarzy w kulturze narodowej*;

J. Bogdanowski, *Cmentarze, jako element krajobrazu Polski*;

K. Pawłowski, *Problem cmentarzy w systemie ochrony dóbr kultury*;

D. Obrębski, *Administracja i utrzymanie obiektów cmentarnych w Polsce*;

H. Chachulska, *Zasady ewidencjonowania zabytkowych założeń cmentarnych*;

J. Król, *Udział Stowarzyszenia PAX w ochronie zabytkowych cmentarzy*;

A. Kozłowski, *Metody przemysłowe w konserwacji żeliwnych nagrobków i ich elementów*;

O. Gumiński, *Z doświadczeń konserwacji elementów nagrobnych na Cmentarzu Powązkowskim*.

W komunikatach omówiono doświadczenia terenowych zespołów ewidencjonujących cmentarze oraz problemy ochrony zabytkowych cmentarzy w Polsce. W toku dyskusji zaznaczona została tradycja, rola i znaczenie zabytkowych cmentarzy w świadomości społecznej i ich miejsca w spuściznie historycznej narodu. Zwracano uwagę na złożoność problematyki oraz konieczność podjęcia interdyscyplinarnych i międzyresortowych działań i decyzji. Mówiono o niezwłocznej potrzebie objęcia ochroną cmentarzy zamkniętych, nie mających użytkownika, o miejscu cmentarzy w krajobrazie kulturowym oraz o wartościach cmentarzy i ich elementów jako dzieł sztuki. Stwierdzono niedostateczny stan badań i publikacji dotyczących zabytkowych cmentarzy. Osobne miejsce poświęcono pilnej potrzebie opracowania ewidencji zabytkowych założeń cmentarnych oraz sporządzenia skróconych wykazów zabytkowych cmentarzy w Polsce.

Pod koniec drugiego dnia obrad Komisja Wnioskowa przedstawiła zebrany następujące wnioski:

1) powołanie Zespołu Koordynacyjnego ds. ochrony cmentarzy w Polsce, złożonego z przedstawicieli: Ministerstwa Kultury i Sztuki, Ministerstwa Administracji, Gos-